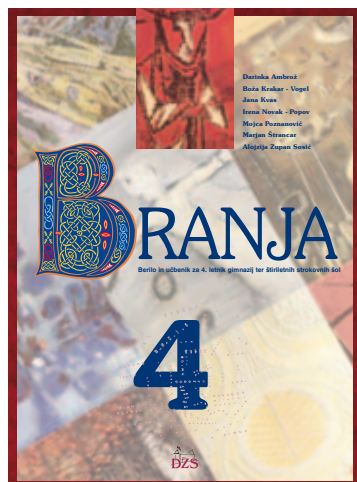
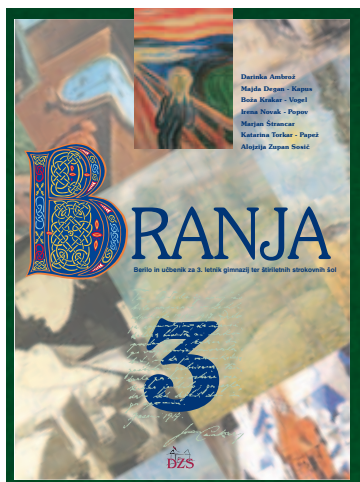
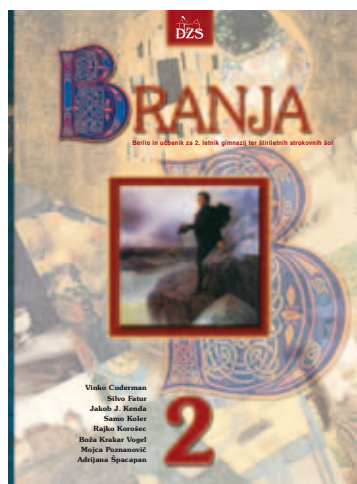
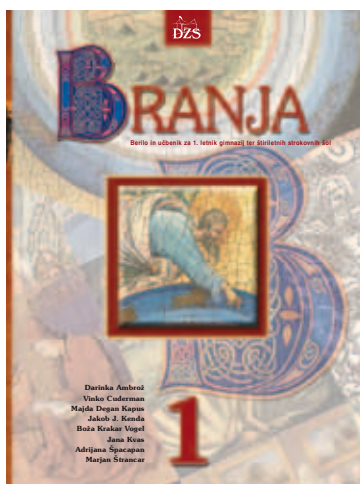

E-VSEBINE K UČBENIKOM BRANJA

E-vsebine k učbenikom Branja poglobljajo učno snov z dodatnimi prispevki iz literarnega, zgodovinskega in likovnega področja. Avtorji jih bodo objavljali na elektronskem portalu Vedež postopno, tako ob nastajanju prenovljenih učbenikov kot tudi pozneje.

Poleg dodatnih vsebin, povezanih z učno snovjo, načrtujemo več tematskih projektov, ki bodo literarni del pouka obogatili z novimi medpredmetnimi povezavami in aktualizacijo.

V letošnjem šolskem letu sta v pripravi dva večja projekta, ki bosta uresničevala kurikularne povezave med literaturo in slikarstvom.

BIBLIJA

O Bibliji

Zgodovinski okvir Nove zaveze

Leta 63 pr. Kr. je Pompej osvojil Palestino. V času rimske vladavine (leta 41 pr. Kr.) je postal Herod četrtni oblastnik Galileje in Samarije, brat Fazael pa četrtni oblastnik Judeje. Ko so leto pozneje v Sirijo vdrla Parti, je Herod zbežal v Rim in senat ga je imenoval za kralja Judeje. Čeprav je bil uspešen vladar in se je njegovo kraljestvo širilo, mu judovsko prebivalstvo ni bilo naklonjeno, saj je bil tujec, ki je podpiral rimsko oblast in ni spoštoval judovskih verskih običajev. Po njegovi smrti (leta 4 pr. Kr.) so si kraljestvo razdelili njegovi sinovi; Arhelaj je dobil Judejo, Samarijo in Idumejo, Antipa Galilejo in Perejo, Filip pa področje severovzhodno od Jordana. Arhelaja so Rimljani izgnali, Antipa si je privzel rodovno ime Herod Antipa in vladal vse do smrti leta 39. Filipove pokrajine so po njegovi smrti (leta 34) najprej priključili rimski provinci Siriji, leta 37 pa Herodu Agripi, ki je dobil leta 41 kraljevski naslov; leta 44 je umrl in Palestina je spet prišla v roke rimskih upraviteljev.

Ti so imeli svoj sedež v Cezareji ob Sredozemskem morju. Sodstvo je bilo urejeno po judovski postavi, o sodnih vprašanjih je odločal veliki zbor (sinedrij), ki ga je vodil veliki duhovnik. Rimski upravitelji so odločali le o smrtnih obsodbah; zaradi sodbe Jezusu je med njimi najbolj znan Poncij Pilat (Judejo je upravljal od leta 26 do leta 36). Leta 66 se je judovsko prebivalstvo brezobzirnim upraviteljem uprlo, a Rimljani so upor zatrli in leta 70 do tal porušili Jeruzalem, tudi njegov znameniti tempelj.

(Povzeto po viru: Sveto pismo Stare in Nove zaveze. Slovenski standardni prevod. Svetopisemska družba Slovenije, Ljubljana, 1996.)

Razlika med judovstvom in krščanstvom

Temeljna razlika med verstvoma je v sprejemanju Kristusa. Ta je za kristjane učitelj in prerok, predvsem pa Božji sin. Judje v učlovečenje Boga ne verjamejo; poudarjajo zlasti Božjo izvolitev izraelskega ljudstva, sinajsko zavezo in postavo (ki ju je posredoval Mojzes), pričakovanje Mesija je zanje drugotnega pomena. Kristus in njegovi učenci, pozneje pa vsi kristjani, razumejo celotno obdobje

Stare zaveze kot obljubo in predpodobo Nove zaveze, sklenjene s Kristusovo smrtjo in z njegovim vstajenjem.

Judom je najpomembnejši del svetopisemske Stare zaveze Mojzesovo izročilo, kristjanom pa besede prerokov in psalmi; zanje je Nova zaveza ključnega pomena, saj je Kristusovo vstajenje izvir njihove vere v večno življenje. Judje so še vedno prepričani, da so izvoljeno ljudstvo, ki čaka na Mesija in obnovo Jeruzalema, kristjani pa, da se je Kristus rodil, umrl in vstal za vse ljudi.

(Povzeto po viru: Sveto pismo Stare in Nove zaveze. Slovenski standardni prevod. Svetopisemska družba Slovenije, Ljubljana, 1996)

*Gustave Doré:
Mojzes prihaja
z gore Sinaj*

O izvoru in širjenju psalmov

Kralj David igra na harfo; iluminacija iz srednjeveškega rokopisa

Gotovo je bilo petje psalmov, ki je bilo pomembna sestavina liturgije (bogoslužja, verskih obredov, op. J. K.) judovskega templja, tudi del religioznega življenja prvih judovskih kristjanov. Novozavezna besedila omenjajo petje na verskih shodih. Pri evangelijskem opisu zadnje večerje je za pesem, ki naj bi jo zapeli Jezus in apostoli, uporabljen grški termin »himnus«. Z njim naj bi bil po splošnem prepričanju poimenovan *hallel*, eden izmed psalmov od Ps 113 do Ps 118, ki imajo kot refren vzklik *hallelu Jah* (»slavite Jahveja«). Gotovo je, da so bili krščanski shodi prvih stoletij predvsem improvizirani, nenačrtovani in prepuščeni trenutnemu verskemu zanosu, ki mu je bilo podrejeno tudi petje oziroma glasba. Res je tudi, da so bile pesniške in glasbene sestavine zgodnjih krščanskih shodov prevzete iz vsakokratnega okolja in da niso bile le judovske. Z Milanskim ediktom leta 313 je bila razglašena verska svoboda in s tem je bilo konec preganjanja kristjanov. To pomeni prelomnico v razvoju krščanskega obredja. Možnost javnega organiziranja verskih shodov je privedla do bolj ustaljenih, formalnih oblik liturgije.

Obenem s pogostejšimi omembami ali opisi krščanske liturgije od 4. stoletja naprej so pogostejše tudi omembe psalmodije, kar napeljuje na misel, da je psalmodija postala del krščanskih shodov šele v tem času. Zdi se, da je širjenje branja oziroma petja psalmov izviralo iz zgodnjega krščanskega menišтва, ki se je začelo v Egiptu in Palestini proti koncu 3. stoletja. Osnovna zamisel meniškega načina življenja je bila, preživeti življenje v religiozni kontemplaciji in molitvi, največkrat tudi v puščavniški odmaknjenosti od človeške družbe. Poročila o zgodnjem meništvu pogosto omenjajo petje psalmov: puščavniški menihi naj bi kot enega od načinov religiozne kontemplacije stalno brali, recitali ali peli biblične psalme, navadno kar v zaporednem vrstnem redu od prvega do zadnjega.

(Povzeto po članku Branka Čeaka: Nad ruševinami zveni molitev. Gea, december 2004. Članek je v celoti na spletni strani www.gea-on.net)

Iz katoliške razlage Visoke pesmi

V simbolno preroško govorico uvrščamo tudi *Visoko pesem*. Ta pesnitev poje najprej o Bogu, izviru vsake resnične ljubezni. Obenem poje o človeku in njegovem vzvišenem hrepenenju po presežnem Bitju, po ljubezni, ki je močnejša od smrti (prim. Vp 8,6), skratka o hrepenenju, ki ga je na klasičen način izrazil sv. Avguštín: »Nemirno je naše srce, dokler ne počije v Tebi.«

Seveda pa ta simbolni pomen *Visoke pesmi* ne izčrpa vsega njenega sporočila. *Visoka pesem* namreč govori tudi o (med)človeški ljubezni. S tem ko je Božji Duh, glavni avtor *Svetega pisma*, človeško ljubezen povzdignil na raven presežnega simbola, je tudi njo samo potrdil, ovrednotil in posvetil. Luč simbola je razsvetlila tudi temelj, na katerem simbol počiva.

(Odlomek iz: *Deni me kot pečat na svoje srce! Visoka pesem. Hrana za dušo. Vrtnice, 15. 6. 2007. Spletna stran www.duhovno.rkc.si*)

O prilikah v Bibliji

Prilikesopodobevzgodbah,prispodobe.Jezuspripovedujevsakdanje in praznične zgodbe iz sveta poslušalcev: o kraljih in služabnikih, o gospodinjah in posestnikih, o kmetih in sodnikih, o vdovah in otrocih, očetih in sinovih. To so zgodbe iz kuhinje in pekarnice, hiše in dvorišča. To so zgodbe s polj, gozdov in travnikov. Jezus gleda tudi v knjigo narave. Toda njegove zgodbe ne pripovedujejo o prostranih galilejskih pokrajinah, o visokih libanonskih gorah ali o nevarnostih morja, ampak ostajajo na območju, ki ga je človek kultiviral: na polju, v vrtu, v ribiškem čolnu. Zgodbe v prilikah so tako konkretne, da dajejo galilejski družbeni zgodovini bogato nazorno gradivo: od kmečkih tehnik do izplačil dohodka, od korupcije do izsiljevanja, od zakupne pravice in dednega prava do zadolženega hlapčevanja. Mnoge prilike pa obravnavajo tudi simbole, ki so znani iz Izraelove zgodovine Stare zaveze: ob vinogradu smemo misliti na Izraela, ob semenu na Božjo besedo /.../ Prilike uporabljajo možnost pripovedovanja, da ustvarijo pripovedni svet in vanj vpletejo poslušalca. Uporabijo možnost metaforične govorice, da na novo upodobijo svet in poslušalca.

(Odlomek iz: *Thomas Söding: Nauk z oblastjo. Spletni vir: www.druzina.si/CD/*)

Iz slovenske književnosti

Motiv izgubljenega sinu je v obdobju moderne povzel tudi Dragotin Kette v pesmi iz cikla *Moj bog*.

Dragotin Kette

(1876–1899)

Moj Bog

3.

O Bog svetlobe, stvarnik harmonije,
tvoj izgubljeni sin je zopet tu;
o, daj mu izgrešenega mirú
v bližini svoje svete domačije!

O, naj mu žarek milosti zasije
v tem osamelem, osamelem dnu
srca in duše, da po dvojnem zlu
zapoje zopet prejšnje melodije!

Glej, menil sem, da mogel bi živeti
brez tebe kdaj, brez svojega Boga;
a naj li rastejo vonljivi cveti

brez sonca sredi jasnega neba?
Zato prešini me, o Bog, zaneti
mi večni, žarki ogenj v dnu srca!

Pripravila Jana Kvas

SREDNJI VEK

Comme le pou espoir
A puer ne n'ie desespoir
Despoir la vie ne fait
Ja ne n'ie desespoir
Car se benoit mest saillans
Y a ne seute par vaillans
Qu'ame po' m'icily mes mal' pot
Et si son bien doit reconforter
S'adeste qui me garantira
S'p' qu'ame mo' par tout uoit
A qui deit querar le affaire
Et est est reconforter de bonnaire

Et nest de mille non certaine
Et s'incit les amant en quat' point
E y se fait deus dome et maistrasse
Il aint en deus par sa promesse
Ouel promet lei d'ie se souuort
S'ont el ne tendra ia couuort
E cest pens se dieu ma nant
E wa... bon amant
E wa... et se d'ont
E wa... aduen d'ont
O n ne ser fait a quoy teni
O uel ne fait a quest a boni
E wa... trop surpris
E wa... un silogisme
O uo quant p'rouis
O uo le p'rou
E wa...
E wa...
E wa... si vouldroit este
E wa... de la querelle
E wa...
E wa... blasme' lo'ay
E wa... son'vouloir
E wa... me faire des'ouloir
E wa... pour conseil meit
E wa... que p'ou meit de p'mettre
E wa... s'ouisse sans don ne uoile qu'is
A uo' melast sans de conuort
E wa... ne puet sauoir le nomie
S' an'qu' p'ou et l'ouite me'c'obre
E t'ialousie et male bouche
E wa... em'enne et qu'en'ouche
S' oue ceuly dont il fait sa matie
E wa... la langue les liure a mar'age
E wa... ont en prison bel' auen
E wa... tres'ou' nice pens'ez a'auel
E wa... que sauoir ne se p'ue
E wa... quel temps se ne bu'ray plus

Srednji vek: ne samo temačen, tudi šaljiv in norčav

Valter Châtillonski

Denar velja več kakor študije.
»In zato za študije nismo preveč vneti,
saj ne maramo vselój v revščini živeti.
Kdo bi v mrzli celici hôtel post trpeti?
Boljše je z deklico se v postelji mehki ogreti.«

V človekovi naravi je vsaj toliko nagnjenosti k žalosti kot k veselju in smehu. Gre za različna, nekako nasprotujoča si odnosa do življenja, ki se v književnosti odražata s tragično oziroma komično držo ne glede na to, ali beremo pripovedno ali pesemsko besedilo.

Književnost v srednjem veku ni bila razumljena kot umetnost, temveč kot obrt, spretnost, s katero so njeni nosilci razodevali vrednote skupnosti in jih s svojim izvajanjem pri sprejemnikih, poslušalcih in gledalcih, redko pri bralcih, podpirali. Te so bile skladne s krščanstvom

in zazrtostjo srednjeveškega človeka v duhovnost. Večji del besedil je tako izhajal iz Svetega pisma, motivno, tematsko in idejno. Večji del, ne pa vsa. Dantejev mogočni in vplivni ep *Božanska komedija* sicer še danes senči vse, kar je srednji vek prinesel humornega, duhovitega in hudomušnega ter celo prostaškega. Z nazornimi prikazi človekovega trpljenja v sodobnem evropskem človeku vzbuja resnoba in težke misli. Vendar se tudi ta podoba vse bolj spreminja skladno z novimi literarnovednimi odkritji na tem področju.

Posvetni teksti so namreč nastali že zelo zgodaj v srednjem veku, in sicer v vseh zvrsteh, dramatik, epiki in liriki. Kažejo torej prav tisto podobo o srednjeveški kulturi, ki je bila dolgo bodisi neznan bodisi drugače prikrita: šaljivost, zbadljivost, smeh, hudomušnost in burkaštvo, celo obscenost in neprikrito seksualnost.

Komični elementi so se pojavili že v **krščanskih dramah** v ljudskem jeziku. Pravo posvetno gledališče humorne narave pa je nastalo v 13. stoletju. To so bili t. i. dramski monolog, norčija (v francoskem jeziku »sotie«) in burka (farsa).

Dante Alighieri

Dramski monolog je bil norčava igra za eno igralsko osebo, ki je odigral nekakšno daljšo šalo. Primer zanjo je verzna parodija o šarlatanstvu z naslovom *Zeliščarska*. Nastala je prav tako v 13. stoletju, njen avtor pa je Rutebeuf.

Norčija je bila norčava, kot pove že samo ime. Obdelovala je aktualne probleme in dogodke, predvsem pa je smešila znane osebnosti (papeža, oblastnike in druge). V njej je imel pomembno vlogo lik norca, oblečenega v značilni kostum in pokritega s pokrivalom z rogovi in kraguljčki, ki ni bil odgovoren za to, kar govori, ker je bil pač norček. Za krinko norosti je sporočal resnico.

Burka je bila dramsko delo, ki je temeljilo na situacijski, telesni in repetitivni komiki. S smehom in besednim pretiravanjem je opozarjala na človeške napake in nepoštenost. Značilni primer je *Burka o jezičnem dohtarju*, ki smeši človeško sleparsko naravo in prek motiva trgovca in advokata, dveh uspešnih poklicev v srednjem veku, namiguje na obsedenost srednjeveškega človeka z materialnimi dobrinami, na njegovo grabežljivost. Odnos do problematike je smešen, igra je polna situacijske, besedne in karakterne komike, ki jo obvladuje ironija osleparjenega sleparja.

Prizor iz srednjeveškega življenja; miniatura iz 15. stoletja

Nekatera pripovedna besedila so bila v srednjem veku pisana v verzni obliki, saj je bila ta bolj cenjena kot prozna. Take so bile tudi kratke šaljive zgodbe zabavne narave in s komično držo, imenovane **fabliauji**. Najbrž so jih napisali kleriki ali drugi šolani ljudje (nihče ni znan), izvajali pa so jih žonglerji. Velikokrat vsebujejo grobo erotiko ali posmeh. Primer posmehljivega fabliauja je *Rjavka, župnikova krava*, v kateri se avtor Jean Bodel (konec 12. stol.) norčuje iz pohlepnosti duhovnikov, pa tudi iz kmečke, preveč preproste, lahkoverne pameti.

Prizor iz
srednjeveškega
življenja

Ta verzna zgodba pripoveduje o tem, kako je živel reven, vendar zelo veren kmet, ki je med mašo pri pridigi slišal, da je potrebno biti darežljiv, saj Bog vsako daritev dvojno povrne. Kmet se je pogovoril s svojo ženo in oba sta soglašala, da bosta upoštevala priporočilo iz duhovnikove pridige. Kmet je tako odpeljal k župniku svojo edino kravo. Župnik, ki je bil lakomen, je dar sprejel, kmeta pohvalil in žival privezal k svoji, župnijski kravi, da se bo hitreje udomačila. Kmetova krava pa se ni mogla privaditi novemu okolju in je hotela za vsako ceno domov. Ker je bila močnejša in vztrajnejša kot župnikova krava, je zvelkla s sabo še njo. Kmet je tako že naslednji dan dobil dve kravi. Verjel je, da ima župnik prav, ko pravi, da Bog dobro dejanje dvojno povrne.

Facetije (muhaste domislice) so bile kratke in preproste zgodbe, včasih z nespodobnim, nemoralnim sporočilom, ali pa preprosto take, da so razkrivale sleparsko ali skopo človeško naravo.

Primer

Nekoč je prišel gost, prebrisan tiček, v gostišče. Krčmarica mu je prinesla in predenj postavila kos mesa, ki ga je bila sama kost. Ko je gost to videl, je dal obe roki v nedra, kot da je hrom, poklical krčmarja in mu dejal: »Gospod krčmar, pridite in mi narežite tole meso! Kajti v rokah nimam dovolj moči, da bi ga sam.«

Krčmar je bil pripravljen gostu rade volje ustreči in narezati meso; toda bila ga je sama kost. Dejal je: »Zato nisi mogel narezati mesa, dragi gost!« Prinesel mu je drug, boljši kos in mu zastonj dal kosilo in prenočišče.

(Prevedel Tomo Virk)

Med **vagantsko liriko**, ki jo predstavlja predvsem znamenita zbirka pesmi *Carmina Burana* iz 12. in 13. stoletja, ni manjkalo veseljaških, erotičnih in s stališča krščanske morale spotakljivih motivov. Bolj je bila pesem hudomušna, zanimivejša je bila. Tako je bilo tudi vagantsko življenje. Čeprav so se vaganti nekoč šolali za duhovnike, tega poklica niso nikdar opravljali. Bili so potepuški pesniki, ki so se preživljali z gostovanjem na dvorih in v samostanih, seveda tam, kjer so jih sprejeli. Zaradi svojega frivolnega življenja in svobodnjaškega duha marsikje namreč niso bili zaželeni. V cerkvenih ustanovah pridobljena izobrazba jim je omogočala drugačen pogled na življenje kot takrat večini nešolanih ljudi, vetrnjaški vsakdanjik pa je njihovo znanje obogatil z izkušnjami, ki jih večina drugih šolanih ljudi ni imela. Preplet obojega, torej klasičnega znanja in neposrednega stika

Fortuna: stran iz rokopisa zbirke *Carmina Burana*

z življenjem »cestek«, je pomenila miselnost, ki je cerkvene oblasti in plemstvo motila, saj je bila kritična do marsikatero navado teh slojev. Razodevajo jo v pesmih, v katerih opevajo svobodnjaško življenje, uživaško ljubezen, popivanje in še kakšno navado posameznika. Med njimi so tudi take, ki odkrito spregovorijo o nezaželeni nosečnosti, ali take, ki prefinjeno, vendar zelo neposredno napeljujejo na telesno draž deklet in devic.

V pesemski obliki so vaganti zapisali celo pravila svojega življenja. Gre za besedilo, ki to nakazuje že z naslovom: *Statut reda vagantov*. V njem avtor poziva k popotništvu, ponovnemu premisleku o življenju, nastopa proti slabim navadam, npr. napada skopost menihov in premožnih ljudi, obenem pa kliče k popivanju in igri na srečo. Vagantove neizprososti je deležen vsak izraz človeške sebičnosti in ozkosti.

Telesnost, poudarjanje udobja in užitkov ter celo prostaškost, v milih oblikah pa šaljivost in zbadljivost so torej pomembnem del srednjeveške književnosti in kažejo povsem nasprotno držo kot duhovnosti polna krščanska besedila miraklov, misterijev in moralitet.

Vloga smeha je ne le zabavati, temveč tudi kritizirati. Ali je pri tem uspešnejši kot resnoba? Razmislite.

Naj vas na to spomni satirična kitica enega bolj znanih vagantov Huga Primasa Orléanskega iz 11. stoletja:

Neenako plačilo

Meni dva solda, jih pet je tuja deklina dobila:
Prav je, saj breme težkó na hrbtu ležeč je nosila.

Dels ego

Dels ego, quinque tulit solidos mulier peregrina,
et merito, quia grande tulit pondus resupina.

(Hugo Primas Aurelianensis)

*(Vir pesemskih besedil: Primož Simoniti: Srednjeveški cvetnik. Slovenska matica 2000.
Drugi viri: Burka o jezičnem dohtarju; spremna beseda. Miha Pintarič, Zbirka Klasje, DZS;
Kratka pripoved o antike do romantike, spremna beseda Tomo Virk, Zbirka Klasje, DZS, 2002.)*

Pripravila Adrijana Špacapan

RAZSVETLJENSTVO

Evropsko razsvetljsko gledališče revolucija in Linhart

Neki berlinski časopis je septembra leta 1784 različne nemške intelektualce povprašal, kaj je **razsvetljenstvo**. Znameniti filozof I. Kant jim je takole odgovoril: »Razsvetljenstvo je dvig človeka iz nezrelosti, katere je kriv sam. Nezrelost je nezmožnost uporabe lastnega razuma brez vodstva drugega. Krivda za to nezrelost pa je lastna, če vzrok zanjo ni pomanjkanje razum(evanj)a, ampak odločnosti in poguma, da bi lastno razsodnost uporabljali brez tujega vodstva. **Sapere aude! Drznite si vedeti!** To je moto razsvetljenstva!«

Iz uprizoritve
Comédie Française;
prvi levo je Molière

Toda **evropsko razsvetljsko gledališče** (!) si je drznilo še manj kot klasicistično, Molièrovo in Corneillevo. Ni razsvetljevalo, ni spodbujalo »drznosti«, ni bilo med tistimi, ki so ljudstvo popeljali na barikade za svobodo, enakost in bratstvo. Razsvetljsko gledališče je ljudstvo in njegovo bedo pustilo pred svojimi vrati! Tisto malega, kar je ljudskega spustilo na oder, pa je delovalo nebogljeno, kot folklorna posebnost. Vodilni razsvetljski dramatik, komediograf P. Beaumarchais, je svojega Figara, tega zadnjega Harlekina, celo pogospodil (ne nazadnje je bil tudi naš Matiček »imenitnih staršev sin«).

V predgovoru k *Figarovi svatbi* je takole pojasnjeval svoje ustvarjalne postopke:

»Kaj zasledujemo v teatru? Drobne napake in smešnosti? Če so res vredne peresa! – Ni mogoče poboljšati ljudi, če jih ne pokažemo takšnih, kot so v resnici. Krepostna in verodostojna komedija ni lažniva hvalnica in prazna akademska razprava. – Gledališče je velikan, ki do smrti rani vse, kar zadene, a te mogočne udarce je treba prihraniti za velike zlorabe in javno zlo. – Ker pa nisva hotela (jaz in moj Figaro) drugega, kot zabavati Francoze in v potokih pretakati solze njihovih soprog, sem iz svojega obsojanja vrednega služabnika naredil gospoda iz tedanjih časov, razsipnega, dovolj uglajenega, celo nekoliko svobodnjaškega, skoraj takšnega, kot je druga gospoda tistega časa.«

Njegov Figaro ni več ljudski: je intelektualec, filozof (kot ga je označil D. Diderot), predstavnik in zagovornik srednjega sloja, zmerni kritik ... Drzne si (čeprav manj ostro kot njegov soimenjak v Mozartovi operi) z odra izreči nekaj revolucionarnih stališč in pogledov, a, kar terja, ne terja za ljudstvo (kaj ne ravna tudi naš Matiček tako?). Verjetno bi ga vstaja ljudstva celo zgrozila, prestrašila, osupnila. Zato je razumljivo, zakaj so revolucionarji Beaumarchaisa odklonili.

Je pa vendarle njegov šarmantni pogospodenec »razsvetlil« in pretresel petnajstletnega Napoleona, da je po uprizoritvi planil na noge in rekel: »Danes se je začela revolucija!« Če ne druge, so ga gotovo navdušile naslednje Figarove besede: »Ker ste pač velik gospod, si domišljate, da ste tudi veleum ... Plemstvo, bogastvo, položaj, naziv, kako vse to človeku udari v glavo! Kaj ste sploh naredili za toliko dobrot! Potrudili ste se, da pridete na svet, in to je čisto vse. Sicer pa ste precej povprečni, medtem ko sem jaz, preklemano, zgubljen v temačni množici, za golo preživetje delal z rokami in glavo več, kot je treba v sto letih za upravljanje vseh Španij tega sveta. In vi bi se radi kosali z mano!« (V, 5)

Naš Matiček, ki je vendarle bolj ljudski od svojega imenitnega francoskega vzornika, je od dolgega Figarovega monologa spregovoril le naslednje povedi (o baronu): »Al' je kaj boljši kakor jaz? Vzemi mu denarje, žlahto, ime, potegni mu dol to prazno odejo in postavi ga tja, kakor je človek sam na sebi, tak ne bo vreden, da bi on meni služil.« (V, 3)

Koliko je bilo res izrečeno drznega, razsvetljevalnega, je prepuščeno naši presoji. Oba, **Figaro** in **Matiček**, sta namreč (tako kot njuna avtorja) vedela, da se gospodi ni dobro zameriti, da moč prinašata denar in oblast, da sta enakost in enakopravnost le pobožni želji, ki še dolgo ne bosta meso postali, in da svoboda mara le za gospodo! Zato Matiček v sklepu komedije raje zapoje o *Lubezni*, ki kot metuljček »*fffuli z ene do te druge rože*«! Pametnejši zna pametno ravnati, krvavo revolucionarno obračunavanje pa naj opravi ljudstvo.

Razsvetljensko gledališče ni širilo radikalnih revolucionarnih idej, ni uprizarjalo dram o revoluciji (tudi zato ne, ker jih ni bilo), ni spustilo revolucije in revolucionarjev na oder. Bilo bi prenevarno! Pač pa je raje (v horačevskem duhu) poučevalo, moraliziralo, zabavalo, pomirjalo svoje občinstvo (v katerem je morda bilo le za pest ljudstva) s solzavimi komedijami, komedijami nravi, operetami, cirkuškimi nastopi, akrobatiko in podobnim. »Revolucionarni« oder je sicer kazal prostor komune, nanj so postavili kipe novih ikon – Svobode, Enakosti, Bratstva –, z njega je donela bojovita pesem *Naprej otroci domovine* –, a igrali so moralizirajoče meščanske drame D. Diderota, G. Lessinga, C. Goldonija, J. J. Rousseauja. Kaj drugega se ni upalo in smelo. Zato z odrov niso letele iskre, ki bi vžgale ogenj upora (tisti ogenj, o katerem pojejo v sklepni situaciji Linhartovi liki). Da se to ni in ne bi zgodilo, je skrbel Robespierre. Pravzaprav je bilo tragično, da so bili tedanji vodilni umetniki do gledališča in bojovitejših idej zadržani. Slavni J. J. Rousseau, tisti, ki je klical nazaj k naravi in napisal nekaj poizkusov operet s plesom in petjem, je javno svaril, da lahko gledališče kvarno vpliva na ljudstvo! Grajal je Molièra in Corneillev »protinaravni

Prizor iz Corneilleve tragedije; Comédie Française

Srednjeveška farsa v uprizoritvi Comédie Française

heroizem«, čeprav so bili Corneillevi liki, med njimi zlasti *Cid* (1636), plemeniti, pogumni, sposobni samopremagovanja ter odrekanja in jih je zaradi teh lastnosti posebno cenil sam Napoleon. *Cid* je sploh združeval idealne lastnosti: je domoljuben, kreposten, načelen, hraber, častitljiv, odločen. Vendar razsvetljenski dramatik niso več (z)mogli ustvariti likov, ki bi bili podobni Corneillevim ali Molièrovim (čeprav tudi onadva nista ne upala ne smela govoriti naravnost)! Cenzura je ves čas odlično opravljala svoje delo. Pravzaprav je edini F. Schiller s svojimi *Razbojniki* (1782) spodbujal revolucionarje.

Razsvetljensko gledališče torej ni kaj dosti prispevalo k vstaji ljudstva. Občinstvo, ki je hodilo vanj in ploskalo Figaru, ni bilo preprosto ljudstvo, niso bili ne sluge in ne kmetje. Dramatik niso bili intelektualci z meščanskim poreklom. Gledališče so ustvarjali zase in za sebi podobne ali enake, ne pa za ljudstvo. Do oblasti (kralja) so ostali tolerantni, do

radikalnih idej previdno zadržani. V svojih delih niso odzrcalili duha novega časa. Drznili so si vedeti, niso si pa drznili vedenja udejaniti! Zato se je ljudstvo dvignilo samo! Bilo je preveč odrinjeno, prezirano, ponižano, je pa oblast – kakšna ironija! – v njegovem imenu rezala glave!

A prav kmalu je spoznalo, da so bile parole o svobodi, enakosti in bratstvu le lepe laži, da je s svojimi jurišnimi pohodi, petjem bojevitih pesmi, kričanjem parol pomagalo ohraniti privilegij lastnine tretjemu stanu! Zastrahujoča je bila novica,

da je revolucionarna oblast nameravala obglaviti več kot 1000 gledališčnikov, pa je neki pogumnež k sreči vrgel njihove obtožbe v Sieno. Mnogim je potrdila upravičenost njihovega previdnega ravnanja novica, da je revolucionarno vodstvo s ciničnim pojasnilom, da je tudi Platon izgnal umetnika iz svoje države, ukazalo obglaviti najprej prav A. Chenièra, pesnika, ki je revoluciji utiral pot. Šele obglavljenje Robespiera je ustavilo morijo in pričelo vračati pogum. Vendar je bil ta proces dolgotrajen in je segel daleč v naslednje stoletje.

Gledališče 18. stoletja je ostalo pred vrati napredka: bilo je prestrašeno, previdno, dolgočasno, jalovo, apolitično. (Po)kazano je bilo sicer ljubeznivo, elegantno, duhovito, rokokojsko lahkotno, krepostno, vendar sterilno in lažno. Odkritost je bila prenevarna. Zaradi nje so zaprli Voltaira, Diderota idr. Cenzura je *Figarovo svatbo* prepovedala menda že leta 1778. Leta 1781 jo je Beaumarchais na skrivaj bral prijateljem pri sebi doma. Ko jo je v svoj program sprejela Comédie Française, jo je prepovedal Ludvik XVI. Potem so jo igrali nekemu grofu in šele 27. aprila 1784 je smela pred javnost in – doživela čez

Primer zahtevne scenografije v klasicističnem gledališču

sto ponovitev. Z njimi je vnašala nekaj drzne svetlobe v temo tedanjih težkih časov. Našemu Matičku to ni uspelo, vsaj z odra ne. Nanj ga namreč niso spustili!

Slovenski razsvetljenci so rastle iz tujih, tudi francoskih izkušenj. Vedeli so, kaj se je dogajalo. Zato so morali brzdati drzne ideje. Pristajali so na to, da je človekova subjektivnost razcepljena na čutno in razumno, da je čutnost bistvena človeška lastnost, da njeno uresničenje osrečuje, da pa mora biti razum vselej njen vodnik, orodje in nadzornik (da jezik govori, kar se občuti, je za Figarom ponavljal tudi naš Matiček). Najbistrejši, najustvarjalnejši in najdrznejši med njimi, A. T. Linhart, je o obojem spregovoril jasno, preprosto, s pomočjo smeha, s svojimi komedijskimi liki, le da je čutnost omejil »v strožje okvire racionalne koristnosti, smotrnosti in srednje mere« (J. Kos).

V obnovljeni Akademiji delavnih je Linhart veljal za najbolj delavnega (zato so mu navdali vzdevek Agilis – aktivni). Ustanovil je *Društvo ljubiteljev gledališča*. Prijatelju in mecenu Ž. Zoisu je pomagal prevajati operne arije v slovenščino. Poznal je ideje vodilnih razsvetlencev, bil je racionalist in zmerni kritik omejevanja svobode, krivic, neenakosti, samovoljnosti in moralne pokvarjenosti gospode, njenih igric z ljudmi, spletkarjenj, nezvestobe, nespameti, konformizma idr. A je vse te »revolucionarne« ideje tudi omilil. Matička je ustvaril, da bi gledalce (hlapce, kmete, obrtnike in malomeščane) razveselil, seveda pa jih je hotel (samo da zelo previdno) tudi spodbuditi h kritičnosti, jih osebno vzravnati in opogumiti za kaj drznejšega.

Pred njegovima komedijama je nastalo in bilo uprizarjano le Romualdovo pasijonsko besedilo. 17-letni sin radovljiškega nogavičarja je gotovo vedel, da je Marija Terezija (leta 1773) prepovedala pasijonske procesije in s tem močno prizadela gledališče. S tem se ni sprijaznil. Da bi gledališče »stalo in obstalo« se je po neuspeli tragediji lotil komedije. Richterjev *Podeželski mlin* je predelal v *Županovo Micko*. S prijatelji jo je uprizoril v Stanovskem gledališču 28. decembra 1789. Svoje navdušenje je kritik, verjetno Zois, zapisal za prvo številko Laibacher Zeitunga: »Sinoči so naši tako plemeniti prijatelji gledališča kakor tudi velikodušni človekoljubi zopet stopili na oder, da bi pomagali človeštvu, ki trpi pomanjkanje in nam hkrati prepričljivo dokazali, da je tudi kranjski jezik dovolj gibčen, prožen, krepak in blagoglasen, da se prav tako lepo sliši iz Talijinih ust kakor ruski, češki in poljski ... Izvrstni prevod je dal tej igri vso notranjo polnost in že znana umetnost igralcev in igralk je presešla vsa pričakovanja občinstva. In tako se vam, gospodje in gospe v tej družbi, ne zahvaljuje le siromak iz vsega srca, tudi narod je ponosen na vas in vas bo ovekovečil v letopisih svojega slovstva ter rekel: To so bili tisti, ki so položili temelj za izpopolnitev svojega maternega jezika in ga usposobili tudi za gledališče.« (Primerjajte te besede s tistimi, ki jih v Kreftovih *Kranjskih komedijantih* govori baron Zois – glej *Branja I*).

Anton Tomaž
Linhart

Žiga Zois

Prizor iz Linhartove komedije *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*; uprizoritev Šentjakobskega gledališča na ljubljanskem gradu, 1998

Po tem uspehu je Linhart predelal in ponašil še Figara. V njem je osmešil vrsto gosposkih likov, nekatere že z imeni, npr. Budala, Naletela, pa tudi povsem izvirna lika Zmešnjavo, Žužka. Dodal je nekaj prizorov na sodišču, kjer Matiček brani svojo pravico, vnesel kranjsko vzdušje, niz domačih modrosti, sočno gorenjščino. Ljudstvo je sicer spustil na oder, a le toliko in zato, da je od gospode izprosilo ples, nato pa skupaj z njo vse srečno zapelo... Matiček, prvi baronov hlapec, od dviga zavese ubira stopinje svojega stvarnika in uspe uresničiti večino svojih želja. Je bister, naraven, šegav, pošten, preprost, čuten in čustven, človek časti,

človek, ki ve, da je za vse najprej potreben denar, da se le z modro taktiko nekam pride in da pravica predvsem za gospodo mara. Skrbi ga za svojo, pa tudi za srečo naroda (kar je posebnost slovenskega razsvetljenstva). Radikalnejših idej sicer ne zmore, se pa opogumi in zahteva sojenje v kranjskem jeziku ter pravico, ki naj bo za vse enaka. V sklepu dogajanja je srečen: našel je gosposke starše, si gmotno opomogel, dobil Nežko, osmešil barona ... A kaj, ko se njegov 'veseli dan' ni smel zgoditi tudi gledalcem, saj mu niso dovolili stopiti na oder.

Komedijo, v kateri se je Linhart zavzel za sodelovanje, razumevanje in spravo, sklene pesem *Eden drugmu ogenj dajmo!* Ta ogenj naj bi bil Linhartov »drznite si«! A ker gledališkega krsta ni bilo, ni mogel vneti in opogumiti src. To so poskusili amaterski odri leta 1849 in profesionalci daljnega leta 1934 v režiji B. Gavelle na odru ljubljanske Drame.

France Prešeren, ki je znamenitega Kranjca in njegovo odrsko delo zelo cenil, ga je počastil z znanimi verzi: »*Komu Matiček, Micka, hči župana, /ki mar mu je slovenstvo, nista znana?*«

Take vabimo, naj si ju »drznejo« spoznati, če pa se jim ponudi možnost, pa naj si ju grejo ogledat v bližnje gledališče.

(*Viri* - P. Beaumarchais: *Figarova svatba*, prev. I. Lampret, SM, 1993. – S. D'Amico: *Storia del teatro drammatico I–IV*, 1968. – A. Inkret: *Za Hekubo, gledališka poročila 1978–1999*, 2000. – F. Koblar: *Slovenska dramatika 1*, SM 1972. – J. Kos: *Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu*. V: *Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. FF 1979. – J. Kos: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, 1987. – A. T. Linhart: *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, Zbirka Klasje, DZS, 1998. – B. Lukan: *Dramaturške replike*, 1991. – S. Melchinger: *Zgodovina političnega gledališča*. MGL, 2000. – *Napoleon in Ilirija*, 1929. – D. Moravec: *Temelji slovenske teatrologije*. CZ, 1990. – J. Pogačnik: *Slovenska književnost 1*, DZS, 1998. – D. Poniž: *Komedija in mešane dramske zvrsti*. *Sophia 2*, 1995. – V. Predan: *Slovenska dramska gledališča*. MGL, 1996. – B. Štih: *Slovenski theater gori postaviti*, MK, 1981.)

Pripravil Marjan Štrancar

REFORMACIJA

BIBLIA,

Sächsischen Stode Wittenberg/
durch Hans Kraffts Erben.

M. D. LXXXIII.

Ad LEGEM magis & ad
TESTIMONIUM. Quod si
non dixerint iuxta verbum

O REFORMACIJI IN PROTESTANTIZMU

Začetek protestantske reformacije, ki je v severni Evropi trajala do tridesetih, v južni pa do šestdesetih let 16. stoletja, pomeni **Luthrovih 95 tez** (Wittenberg, 31. 10. 1517). V njih je protestiral proti prodajanju odpustkov za grehe, saj je menil, da verniki s tem prispevajo predvsem k zadovoljevanju pretiranih materialnih potreb

visoke duhovščine, ne pa k svojemu moralnemu očiščenju, kakor so jih prepričevali duhovniki, ki so odpustke prodajali. Visoka duhovščina je zagovarjala stališče, da spada dajanje denarja med dobra dela, s katerimi se lahko človek pred Bogom odkupi za zlo, ki ga je storil, Luther pa je, navdihnjen z biblijskimi pismi sv. Pavla, trdil, da je to mogoče samo z vero in da so dobra dela, ki so le njena posledica, brez vere popolnoma nepomembna. S poglobitvijo vere je bilo po njegovem mnenju tesno povezano branje *Svetega pisma* v maternem jeziku. Papež Leon X. je leta 1518 v posebni buli zahteval, da prekliče svoje teze, in ker tega ni storil, ga je leta 1521 izobčil iz Cerkve. Istega leta je Luther branil svoja stališča na državnem zboru, ki ga je sklical nemški cesar v Wormsu; tudi na njem ni priznal nezmotljivosti papeža in koncila, zanj je bila ključnega pomena vest. Sledil je odlok državnega

Alegoričen prikaz reformacijskega obhajila, 1550

zboru, da njega in njegove učence izženejo iz Cesarstva in da uničijo vse njihove spise. Odlok ni bil upoštevan, zato so ga leta 1529 ponovno razglasili, proti temu pa je na državnem zboru v Speyerju protestiralo 6 vladarjev in 14 mest – iz tega izhaja izraz protestant kot oznaka za pripadnika njegove Cerkve, ki se je najprej razširila po nemških, potem pa tudi po drugih deželah.

Leta 1546 so nasprotja med katoličani in protestanti privedla do vojne; ta je bila končana s t. i. augsburškim verskim mirom (1555). Listina, ki so jo v Augsburgu sprejeli cesar Karel V. in državni stanovi, je po latinskem načelu *Cuius regio – eius religio* (Čigar dežela – tega oblast) določala, da morajo biti podložniki enake vere kot njihov gospod. Protestantizem je bil priznan kot nova veroizpoved, verski razkol pa s tem ni bil končan; v vseh deželah, kjer je bil poleg njega močan tudi katolicizem, je prihajalo do spopadov, v prvi polovici 17. stoletja celo do tridesetletne vojne (1618–1648). Ta se je končala z vestfalskim mirom, s katerim je bil potrjen augsburški verski mir.

Slovenske reformacijske težnje so bile izrazitejše od tridesetih let 16. stoletja. Avstrijskim dednim deželam je takrat vladal katoličan Ferdinand I., ki bi po načelu augsburškega verskega miru lahko zahteval enako vero od vseh svojih podložnikov, vendar je bil zaradi zunanjepolitičnih problemov (turški vpadi) toleranten tudi do protestantov. Njegov naslednik, prav tako katoličan, Maksimiljan II. je bil protestantom celo naklonjen, a notranjeavstrijske dežele (kjer so živeli Slovenci) je vodil nadvojvoda Karel II., njihov nasprotnik; ta je protestantom popuščal le zato, ker je potreboval od stanov denarno pomoč. Leta 1572 so dobili versko svobodo plemiči. Meščanom je bila dana samo obljuba, da v nekaterih mestih (tudi v Ljubljani) protestantskih pridigarjev oblast ne bo preganjala, a je v praksi kmalu ostala brez veljave. Zlasti v osemdesetih letih so se vrstili številni kazenski ukrepi proti protestantskim duhovnikom in meščanom (zaporni ukazi, denarne kazni in prepovedi pridiganja). Po letu 1596, ko je postal upravitelj Notranje Avstrije nadvojvoda Ferdinand, se je začel »zmagoviti« pohod katoliške protireformacije; protestantski pridigarji so morali leta 1598 takoj zapustiti Ljubljano in Notranjo Avstrijo. Protestantizem je bil v njenih deželah dokončno prepovedan, leta 1628 tudi za plemstvo. Uničenih je bilo mnogo protestantskih verskih stavb, med protestantskimi knjigami so katoliški reformatorji na čelu s škofom **Tomažem Hrenom** prizanesli le nekaterim protestantskim spisom in Dalmatinovi *Bibliji*.

Katoliška reformacija v drugi polovici 16. stoletja je posledica dela Tridentinskega koncila (1545–1548, 1551–1552, 1562–1563); na njem so bile podane smernice poglobljenega verskega življenja, določeni so bili cerkveni nauki, poudarjen je bil pomen celibata in cerkvene hierarhije oz. papeževe vrhovne vloge. Medtem ko so protestanti tudi v praksi uresničili zahtevo po *Bibliji* in obredju v domačem jeziku, so katoličani ohranili latinski prevod svete knjige (*Vulgato*), latinski pa so ostali tudi njihovi obredi. Vendar pa je po Tridentinskem koncilu tudi Katoliška cerkev bolj skrbela za književna besedila v narodnih jezikih, predvsem za širjenje katekizma ter biblijskih evangelijev in pisem.

(Povzetek iz virov - Igor Grdina: Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva. Založba Obzorja, 1999. Jože Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva I. Založba Obzorja, 1968.)

SMERI REFORMACIJE, PROTESTANTSKE VERSKE LOČINE

Znotraj reformacije so glede na družbene sloje, v katerih se je uveljavila, nastale štiri glavne smeri: deželno knežja (luteranstvo ali protestantizem ali evangeličanstvo), meščanska (kalvinizem, cvinglijanstvo), vladarska (anglikanska Cerkev) in kmečko-plebejska smer (štiftarstvo, anabaptizem ali prekrščealstvo).

Luteranstvo

Martin Luther

Smer se imenuje po začetniku reformacije, Martinu Luthru, podpirali so jo predvsem deželni knezi, razširila se je zlasti v Nemčiji in v državah severne Evrope, ohranjena je tudi na Madžarskem in v Prekmurju.

Njene glavne značilnosti:

- prepričanje, da obstaja nevidna cerkev, to je osebni odnos med vernikom in Kristusom, pri čemer sta hierarhična institucija in razkošna arhitektura popolnoma nepotrebni (prav tako samostani), da dobra dela (vključno s kupovanjem odpustkov) sama po sebi nimajo pomena, ker je za odrešitev pomembna le vera v Božjo milost, in da človek pogloblja svojo vero z življenjem po načelih Svetega pisma, ki ga mora zato prebirati v svojem materinem jeziku; v tem jeziku mora potekati tudi bogoslužje (vključno s petjem), saj ga vernik sicer ne more osebno doživeti;
- zavračanje papeževe nezmotljivosti in njegove vrhovne avtoritete ter nekaterih zakramentov (ohranita se krst in evharistija, tj. simbolično obhajanje Kristusove zadnje večerje);
- poenostavljeno obredje;
- nasprotovanje čaščenju svetnikov oz. njihovih podob;
- odprava celibata.

Cvinglijanstvo

Ta švicarska smer reformacije (podpiralo jo je zlasti meščanstvo) se imenuje po vodji Ulrichu Zvingliju, ki je podpiral Luthrova stališča, zlasti njegovo zahtevo po življenju v skladu s Svetim pismom in nasprotovanje papeževi avtoriteti ter nezmotljivosti, imel pa je tudi drugačna, še radikalnejša:

- odpravil je mašo, Božja služba je vključevala le prebiranje Svetega pisma in pridigo, v cerkvi je ukinil igranje na orgle in prepevanje;
- poudarjal je sodelovanje cerkvene in posvetne oblasti ter pomen enakopravnosti med kantoni;
- zavzemal se je za večjo socialno pravičnost, za pomoč revežem, podpiral odpravo tlačanstva, ne pa nasilnih kmečkih puntov;
- zagovarjal je oborožen upor proti vsem, ki bi ovirali širjenje evangelijskega nauka (v boju s katoličani je padel tudi sam).

Leta 1566 se Cvinglijanska cerkev združi s Kalvinsko cerkvijo.

Kalvinizem

Tudi ta smer reformacije se je razvila v Švici, predvsem med meščanstvom, in se imenuje po vodji Jeanu Calvinu. Leta 1566 se je združila s cvinglijansko. Ohranila se je npr. na Škotskem in Nizozemskem, v severni Ameriki, Veliki Britaniji in Franciji, kjer so se kalvinisti imenovali hugenoti. Upoštevala je splošna protestantska načela (versko življenje v skladu s Svetim pismom, nasprotovanje čaščenju svetih podob, razkošnim cerkvenim obredom in opremi, celibatu idr.), poudarjala pa predvsem naslednje:

- skromno Cerkev;
- pomen molitve, pridige in pesmi;
- praktične vrednote, kot so varčnost, treznost, delavnost;
- versko gorečnost in borbenost.

Bistvo kalvinizma je nauk o predestinaciji, vnaprejšnji določenosti: Bog človeku že ob rojstvu določi, ali bo po smrti zveličan ali pogubljen, pa tudi to, ali bo v življenju bogat, uspešen itd. Po kalvinističnem nauku čaka večno življenje tiste, ki uspejo s trudom in z varčnostjo povečati svoje imetje.

Henrik VIII.

Anglikanska cerkev

Anglikanska cerkev je nastala v Angliji kot posledica spora kralja Henrika VIII. s papežem. Ta kralju ni dovolil razveze oz. ni želel razveljaviti njegove poroke s Katarino Aragonsko, prvo izmed več žena. Henrik VIII. je zato duhovščini zmanjšal pooblastila, pa tudi dohodke, s privolitvijo parlamenta ločil angleško cerkev od rimske in se oklical za njenega vrhovnega vodjo. Anglikanska cerkev temelji na protestantskih načelih, upošteva pa katoliško cerkveno hierarhijo (dokončno se je utrdila v času vladanja Elizabete I.).

Štifterstvo

Štifterstvo je predstavljalo smer kmečke reformacije, v kateri je prišlo do izraza ljudsko vraževerje. Štifterji so bili pripadniki verske ločine ali sekte, ki je poudarjala potrebo po čaščenju svetnikov (uveljavila se je predvsem v 2. polovici 16. in v začetku 17. stoletja, njene korenine pa segajo v 14. in 15. stoletje). Duhovnike in ljudstvo so hoteli prepričati, da se jim prikazujejo Marija in svetniki ter jim naročajo, naj se jim na mestih videnja postavijo cerkve ali kapele ali se ustanovijo romarske poti. Na teh mestih so v skrajnih čustvenih stanjih in zamaknjenosti svoja videnja tudi »uprizarjali«, tako da so se tresli, kričali, se mučili, skakali (po tem se imenujejo tudi skakači) in celo izgubljali zavest. Štifterstvu sta nasprotovali Katoliška in Protestantska cerkev (Katoliška cerkev ga je najprej dopuščala, proti koncu 16. stoletja pa ga je preganjala). Njegovi pripadniki so bili organizirani kot svobodna verska skupnost z voditelji laiki, med katerimi so bile tudi ženske, in s skupnim premoženjem. Na Slovenskem se je to gibanje močnejše pojavljalo zlasti po neuspešnih kmečkih uporih (1515, 1573).

Prekrščevalstvo – anabaptizem

Tudi prekrščevalstvo ali anabaptizem je bilo smer kmečke reformacije, vendar se je zaradi močnega preganjanja (protestanti in katoliki so njegove pripadnike celo obsojali na smrt ali jih kot sužnje pošiljali na galeje) pojavljalo v manjšem obsegu kot štifterstvo. Začelo se je v Švici, v času Zwinglijevih reform, od tam pa se je širilo v Nemčijo in tudi na Slovensko. Prekrščevalci so priznavali krstni obred le kot potrdilo vere, zato so odrasle ponovno krščevali (prepričani so bili, da lahko človek šele v zreli dobi razume pomen vere in se spreobrne), trdili so, da se

mora Božje kraljestvo uresničiti že na tem svetu z odpravo družbenih krivic, zagovarjali so skupno premoženje, ločitev Cerkev in posvetne oblasti, demokratično vodenje, duhovništvo tudi za ženske in strogo moralno življenje, zavračali uporabo nasilja ter orožja ... Do sredine 16. stoletja je bilo prekrščevalstvo večinoma zatrto.

(Viri: J. Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva I. Založba Obzorja, 1968. I. Grdina: Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva. Založba Obzorja, 1999. M. Mai: Svetovna zgodovina na kratko. Mladinska knjiga, 2005.)

Reformacija in turški vpadi

Slovenska protestantska pesem pogosto omenja turške vpade, pred katerimi je trepetala vsa Evropa. Za Slovence (in Hrvate) so bili še zlasti usodni, saj je ravno področje, kjer so živeli, predstavljalo mejo, kjer bi jih bilo treba ustaviti. Potekali so v več fazah: na začetku 15. stoletja so na ozemlje med Metliko in Ljubljano vpadale manjše roparske skupine konjenikov; v obdobju od leta 1469 do leta 1483 so bili vpadi najhujši, najbolj so prizadeli deželo Kranjsko (bolj kot meščanstvo in fevdalni gospodje so bili izpostavljeni kmetje, saj so bila mesta obzidana, gradovi pa utrjeni), pogosti pa so bili tudi v devetdesetih letih 15. stoletja. Na začetku 16. stoletja (med letoma 1520 in 1530) so hoteli Turki čim bolj oslabiti obrambno moč Habsburžanov in zasesti Dunaj, vendar jim to ni uspelo. Deželni stanovi so za obrambo pred Turki določali izredne davke, pri tem pa krepili svojo moč. Plemstvo in meščanstvo sta morali poskrbeti za obrambno vojsko, podložniki pa so postali vojaški obvezniki. Kmetje so morali obrambo pred Turki organizirati sami; okoli cerkva in na nedostopnih krajih so gradili tabore, ki so bili pozneje središča kmečkih upornikov. Ljudstvo si je turške vpade in druge socialne stiske razlagalo kot kazen za nemoralno življenje duhovščine in pri tem so mu »prišle naproti«
ideje luteranske smeri reformacije, ki je želela urediti tudi moralnopolitično podobo jugovzhodne Evrope. V ta prizadevanja se je vključil tudi najpomembnejši slovenski reformator.

»Iz Trubarjevega življenja je znano, da je poleti 1567. leta skrivaj prišel v domovino in se skušal povezati z ujetimi Turki v Ljubljani in Ribnici. Hotel je nabrati podatke o muslimanskem svetem pismu (Koranu), za katere ga je prosil tübinški teolog Jakob Andreae. To zanimanje je v zvezi z eno od osnovnih idej nemške reformacije, ki je bila prežeta s prepričanjem, da bo mogoče tudi Turke pokristjaniti.

Odnos do južnoslovanskega protestantskega gibanja je bil torej posledica želje, da se Evropa reši turške more. Ta želja se je opirala na ljudsko vero, da bosta islam in turška država kmalu doživela konec.

O tem je poročal tudi Trubar 1577. leta v predgovoru k zadnjemu delu novega testamenta: 'Glih taku ta turska vera doli jemle inu še bo stuprov naprej manši perhajala, zakaj ti eni baši inu Turki nih otroke skrivaje krščujejo; inu ti eni mladi Turki v vogrski deželi (taku sta meni pred enim lejtom dva studenta iz Ardelske dežele, iz Sibenburga, povedala) se v šulah ta katehizem vuče; inu ti eni očitū to veru krščansko spoznajo inu se puste od Turkov s kamenem posuti inu umoriti. Turki tudi sami prerokujō, de nih vera inu kraljevstvu bo skoraj konec imejlu, ampak tu krščanstvu ostane. Pereč čez psalme piše, da je ena stara perpuvid vmej krščeniki, de Turki vmej sebo se bodo vojskovali; ta dva dejla bosta pobita; ta tretji dejl od nih bo spoznal, da ta Mahumet je hudičev prerok inu Antikrišt; natu se bodo na to krščansko vero preobrnili inu tursku kraljevstvu se rezide.'«

(Povzetek in citat iz vira Pogačnik, Jože: Zgodovina slovenskega slovstva I. Založba Obzorja, 1968.)

Kmečki upori na Slovenskem

16. stoletje je v Evropi in v slovenskih deželah zaznamovala kriza fevdalnega sistema; krepile so se obrt, prve oblike kapitalistične proizvodnje in trgovina, nasprotja med družbenimi razredi so se zaostriła. Nastajale so centralizirane države z najemniško vojsko, s centralnimi uradi in z uradništvom.

Kmečki upor na panjski končnici

Nad kmečki sloj so se tudi na Slovenskem, tako kot drugod v Evropi, od 15. stoletja poleg fevdalnega izkoriščanja zgrinjali tudi drugi problemi: kuga, različne vojske in pogosti turški vpadi.

Vzroki za kmečke upore so bili predvsem: večanje davkov, ponovno uvajanje in povečanje tlake (zato kmetje zahtevajo staro pravdo – upoštevanje davkov, zapisanih v urbarjih), vojaška obveznost zaradi turških vpadov, plačevanje sodnih taks in popolna brezpravnost pred fevdalci. Na Slovenskem so potekali kmečki upori v letih 1478 (koroški kmečki upor), 1515 (vseslovenski kmečki upor), 1573 (hrvaško-slovenski kmečki upor), 1635 (drugi slovenski kmečki upor) in 1713 (tolminski kmečki upor). Nobeden od njih ni bil uspešen, saj je kmetom manjkalo dobro vodstvo, njihova oborožitev je bila v primerjavi s fevdalno zelo slaba, v interesih niso bili enotni, bili pa so tudi premalo izkušeni v vojaški strategiji.

(Povzeto po viru: J. Prunk; M. Ivanič: Osamosvojitve Slovenije s kratkim orisom slovenske zgodovine, 1996.)

Luthrov odnos do kmečkih upornikov v nemški kmečki vojski leta 1525

Luther je upor kmetov obsodil. Nekateri protestantski teologi in verniki so menili, da je kot globoko veren človek ravnal v skladu z biblijskim 13. poglavjem Pavlovega lista Rimljanom in da ni mogel biti kritik fevdalne družbe, »ker je hotel srednjeveško krščanstvo le organizacijsko prenoviti«. Katoliški, socialistični in nekateri protestantski zgodovinarji ter pisatelji so trdili, da je s svojo kritiko cerkvenih razmer sam podžgal ta upor, čeprav je znano, da je kmetom priporočal, naj čakajo Božjo kazen za hudobno gospodo. Kmetje so se kljub temu uprli. »Sedaj pa ga je njegova verska vnema povedla tako daleč, da ni več mogel ali hotel videti očitnih vzrokov kmečkega upora, temveč je v strahu za prihodnost svojega verskega poslanstva klical fevdalstvo, da uniči upornike. Ko je premišljal, kako bi bilo potrebno ravnati z zapeljanimi upornimi kmeti, je nihal med skrajno strogostjo in med usmiljenjem, vendar se je v strahu za obstoj protestantizma odločil za uničenje vseh kmetov, ki so se iz kakršnihkoli razlogov vzdignili zoper oblast.«

(Povzetek in citata iz članka Antona Slodnjaka Trubar in kmečki upori, v knjigi Kmečki upori v slovenski umetnosti, Slovenska matica, 1974.)

Trubarjev odnos do kmečkih upornikov, njegov pogled na družbeno skupnost

Kot srednjeevropski protestantski pridigar je moral Trubar zagovarjati podobna načela kot Luther (za časa njegovega življenja so se slovenski kmetje trikrat neuspešno uprli fevdalcem: 1515, 1528 in 1573). V *Postili* (1558) je zapisal, da so tlačani zaradi svojih grehov dolžni prenašati zatiranje in da bo Bog, tako kot doslej, kaznoval njihove tirane; pri tem navaja zgodovinske primere propada plemiških rodbin, npr. izumrtje grofov Celjskih. V *Katekizmu* iz leta 1575 je po krvavo zatrtem slovensko-hrvaškem kmečkem uporu to svojo misel ponovil in potolažil »ubogo gmajno«, da bo nekoč nastopila pravica za vse družbene sloje. »Nasproti temu temnemu kraljestvu v vesoljstvu, v svetu in človekovi duši si je Trubar zamišljal skupnost ljudi, ki bi jo morebiti lahko imenovali religiozna demokracija v najglobljem smislu

besede. V taki skupnosti je namreč Trubar videl ali želel videti vse tiste, ki sta jim bila *Sveto pismo* kot temelj in katekizem kot program vodilni življenjski sili, pa najsi bi bili po poklicu vladarji, vojvode, namestniki, meščani, učenjaki, plemiči, valpti, biriči in kmetiči, kakor jih sam na nekem mestu še podrobneje našteva in označuje.«

(Povzetek in citat iz članka Antona Slodnjaka *Trubar in kmečki upori*, v knjigi *Kmečki upori v slovenski umetnosti*, Slovenska matica, 1974.)

Skrb protestantov za duhovno pesem

Martin Luther, začetnik protestantskega gibanja, je bil glasbeno izobražen, glasbo in petje je štel za čudovita Božja darova. Temeljne verske nauke je prelival v pesemske oblike in jih v teh oblikah tudi razlagal. Močno je vplival na to, da je dobilo petje v ljudskem jeziku v protestantski Cerkvi veliko veljavo. Dotlej je bilo skoraj izključno v latinskem jeziku, ljudska pesem vernikov se je pojavljala v neznatni meri. Primož Trubar (tudi on je bil glasbeno izobražen, kot šolar in študent je prepeval v cerkvenih zborih v Salzburgu, na Dunaju in v Trstu pri škofu Bonomu) se je zgledoval po Luthru in je že v svoji prvi knjigi objavil šest pesmi in litanije za dva zbora, z notami za enoglasno petje. Tudi te pesmi so verzificirane razlage svetopisemskih besedil. Enako velja za ponatise in njegove nove knjige. Sam je pripravil pet knjig duhovnih pesmi. Prva izdaja zbranih cerkvenih pesmi je izšla leta 1563 pod naslovom *Ene duhovne pejsni ...* V njej je Trubar brez lastne vednosti naveden kot urednik. Knjigo je ocenil za slabo, češ da pesniki, ki so pri njej sodelovali, »še verzov ne znajo šteti«. Sam je leta 1567 prvič izdal izbrane duhovne pesmi v knjigi z naslovom *Eni psalmi*, ki jo je bilo treba kmalu ponatisniti; izšla je leta 1574 pod naslovom *Ta celi katehismus, eni psalmi inu ... pejsni*. V uvodu je natisnjeno Trubarjevo razmišljanje o pomenu petja (glejte njegov odlomek O pomenu petja). Ob besedilih so pogosto notni zapisi (tudi za druge pesmarice velja, da vse pesmi v njih niso notirane). Trubarjeve natisnjene verzifikacije so še: *Ena duhovska pejsen zuper Turke* (1567), *Tri duhovske pejsni* (1575) in *Ta prvi psalm ž nega trijemi izlagami* (1579). Za versko petje v ljudskem jeziku so skrbeli tudi drugi slovenski protestanti. Jurij Dalmatin je leta 1579 in leta 1584 priskrbel razširjeni izdaji Trubarjeve pesmarice iz leta 1574, leta 1595 pa jo je v povečanem obsegu in z nespremenjenim naslovom izdal še Trubarjev sin Felicijan. Trubarjeve pesmi in pesmi drugih protestantov lahko glede na avtorsko delež razdelimo v tri skupine: priredbe starejših, že uveljavljenih besedil in

napevov (npr. *Ta prva božična pejsen*, objavljena v pesmarici leta 1563), prevode in priredbe sočasnih tujih del (npr. Dalmatinova različica Luthrove priredbe 46./45. psalma) in bolj ali manj izvirna besedila s svetopisemskimi in družbeno aktualnimi življenjskimi temami (npr. tri Trubarjeve verzne razlage prvega psalma, anonimna pesem proti papeški duhovščini dr).

(Povzeto po virih: I. Grdina: Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva. Založba Obzorja, 1999. Slovenska protestantska pesmarica. Faksimile po izvodu Dalmatinove izdaje. Mladinska knjiga, 1984. Sprema beseda B. Gerlanc.)

Iz besedil slovenskih protestantov

Primož Trubar

Ta prvi dejl tiga Noviga testamenta

Prevod prvega dela *Nove zaveze* je izšel leta 1557. V nemškem uvodu Trubar pojasnjuje, zakaj se tako zavzeto trudi s prevajanjem dobrih krščanskih knjig.

O prevajanju in tolažbi za ubogo slovensko ljudstvo

Ljubi krščanski gospodje in bratje! Bog ve, da sem še v tistem času, ko sem pri vas pridigal v slovenskem jeziku iz latinskih in nemških knjig, često vzdihnil in vzkliknil k Bogu, naj se zaradi posvečenja svojega imena in razširitve svojega kraljestva milostno ozre tudi na naše ubogo, preprosto, dobrosrčno slovensko ljudstvo, naj mu prizanese in ga obdari z veliko milostjo in darom, da bi se tudi njegov jezik pisal in bral kakor jezik drugih narodov ter da bi se sv. pismo in

Naslovna stran
Tega celiga noviga testamenta, 1582

Martoloz – roparji,
»divji« vojaki.

druge dobre krščanske knjige prav prevedle in natisnile v slovenskem in hrvaškem jeziku.

Oba naroda slovenskih in hrvaških dežel se mi namreč srčno smilita in bi se po pravici zares morala smiliti vsakomur ne samo zaradi tega, ker morata prebivati in stanovati na turški meji in se nimata nikamor drugam dejati niti kam bežati, ker je Turek zavzel in venomer čedalje bolj zavzema najboljši in največji del njihovih dežel in trgov, ker Turki in martolozki skoraj vsak dan mnogo ljudi pobijejo, podavijo, polové, z ženo in otroki odvedejo, ločene prodajo v večno, bolj ko živinsko sužnost za sramotno in nenaravno uporabo – ampak smilita se mi tudi, ker prav malo ali skoraj nič ne vesta (saj jih tudi ne učijo prav) o najpotrebnejših in najbolj tolažilnih naukih naše prave krščanske vere, katerih znanje je vsakemu razumnemu človeku najprej potrebno za njegovo dušno blaginjo in najvišjo tolažbo.

Prevedel Mirko Rupel

Primož Trubar

Primož Trubar

Ta celi katehismus; eni psalmi inu ... pejsni

Knjiga vsebuje katekizem, psalme in druge pesmi in je izšla leta 1574. V njej Trubar med drugim utemeljuje prizadevanja protestantov, da bi ljudje peli verske pesmi, priporoča pa tudi, kako naj jih pojejo.

O pomenu petja

Obtu, hočmo li prov pejti oli moliti, de bomo uslišani inu de s tejm Boga čestimo, hvalimo inu nemu služimo, taku imamo z vero, v pokuri inu z zastopnostjo pejti inu moliti, nekar le na štimo gledati inu mrmrati, temuč kaj te besede v sebi drže, kam kažejo, od čes govore, za kaj prosimo oli hvalimo Boga.

Zakaj v tem petju oli v pridigah se pravi oli od božje milosti, dobrute oli risnice, vsigamogočnosti oli od božjih oblub. S tejm to našo vero trdimo, de kar Bug govori, nom oblubuje, nom bo tu istu gvišnu inu risničnu per pravim, odločenim času dal inu izkazal. Oli kedar mi pojemo oli pridigujemo od božje pravice, od ostrih štrajfing inu pen, s katerimi je te grešnike štrajfal, s tejm se opominamo, de v pokuri, v

božjim strahu, v božji pokorščini veden prebivamo, de ne bomo tim hudim, od katerih mi pojemo, glih, de na životu inu na duši na tim svejtu inu vekoma v pekli ne bomo ž nimi red štrajfani. Zatu je petje, ti psalmi, molene inu pridigovane od Buga postavlenu.

(Odlomek)

Allegoria

Pesem je izšla anonimno, leta 1579, z oznako »Škrjanc inu Kukovec, zgurana inu dulana Krajnca, sta zlužila«.

Ta Antikrist je zdaj spoznan
papež v Rimu, kir je poslan
od hudičeve hiše.
Bogu ter kar je božjega,
timu on zuper piše.

Kateri tiga ne sturi,
temuč risnico govori,
mora en kecar biti,
zdajci vsi zli papežniki
hote ga pogubiti.

Vse, kar je Jezus vučil sam
inu z martro zaslužil nam
ter pred Bugom opravil,
tu je papež vse doli djal,
druge službe postavil.

Ta Antikrist ž nega družbo
mejni, de dej Bogu službo,
kir te verne pregane,
nerveč kir ludi prov vuče,
koker vnuvič iz Krajne.

Slepi svejt ga je počtoval,
cilu se nemu podal;
zatu on gospoduje.
Vse, kar on zmisli, naredi,
ostru držat ukazuje.

V Krajni je zdaj en papežnik,
tiga hudiča vučenik,
se je z mašnimi brati
svejtoval inu naprej vzal,
vse verne rezegnati.

Vrag je dal nemu sujo čast,
krali so dali nih oblast,
nega noge kušujo,
nega falš maše, odpustke
ludje dragu plačujo.

MRCINA je nega ime,
pravu hudičevu sejme,
v vseh žlaht grejih prebiva,
sebi s to platovsko družbo
da v letih narodnih
pekel s pravdo dobiva – – –

kecar – krivoverec; **pregane** – preganja; **nerveč kir ludi prov vuče** – največ (preganja) tiste, ki ljudi prav učijo; **z mašnimi brati** – s katoliškimi duhovniki; **Mrcina** – duhovnik, hud nasprotnik protestantov, od leta 1573 je služboval v Kranju, prekršil je celibat; **v vseh žlaht grejih** – v vsakovrstnih grejih; **s to platovsko družbo** – v družbi ljudi s plato (kapo), tj. menihov.

Jurij Dalmatin

Biblija

Iz nemškega posvetila

Biblija: notranja naslovnica, 1884

Bog pa nam je v tej deželi iz posebne dobrote in milosti pokazal s častitim in v Bogu učenim gospodom Primožem Trubarjem, rojenim Slovencem in izvoljenim orodjem, da se dá tudi ta jezik z latinskimi črkami primerno in prav tako dobro pisati kakor drugi; tudi so on in drugi prevedli v naš navadni jezik in spisali nekaj biblijskih in drugih koristnih spisov ne brez posebnega sadu in prida za cerkev, v večji nauk, tolažbo in poboljšanje mnogih slovenskih kristjanov. Tako je v tem tako kratkem času s tako maloštevilnimi slovenskimi knjigami, seveda ob delovanju pridigarjev, Bog dal toliko milosti, da so mnogi ljudje, visokega in nizkega stanu, mladi in stari, moški in ženske, prišli k spoznanju čiste božje besede in da jo kakor Nemci in že prej Judi, Grki in Latinci razumljivo beró, govore in pojó ter bodo tako zveličani.

Od vsega sv. pisma pa so bili prevedeni doslej v večkrat imenovani slovenski jezik le novi testament in psalter, ki jih je prestavil pohvalno omenjeni gospod Primož, in pet Mojzesovih knjig, Salomonovi pregovori in Sirah, ki sem jih pred nekaj leti poslovenil in dal natisniti jaz. In vendar so za ureditev naše vere, za tolažbo in izboljšanje našega življenja prav tako koristne in potrebne tudi druge knjige starega testamenta, ki se nanje sklicuje sam Kristus in se nanje nanaša ves novi testament. Ker se doslej ni našel prevajalec, ki bi bil ves stari testament prevel v slovenski jezik, sem se jaz, čeprav najneznatnejši, odločil ne samo iz poštene krščanske, pobožne vneme in posebne ljubezni do domovine, ampak tudi na prošnjo mnogih dobrosrčnih kristjanov in

zlasti na ukaz in željo v. gospostva in milosti, svojih milostnih in ukazujočih gospodov, da sem ne glede na svojo neznatnost vzel v roke vse sveto božje biblijsko pismo v pravem božjem strahu in ob vsakdanji molitvi k Bogu za pomoč sv. Duha. Domovini in vsem v korist sem ga spisal in prevel v naš jezik tako iz studenca originalnih jezikov, v katerih je bilo prvotno napisano, in iz drugih prevajalcev kakor tudi iz večkrat omenjenega Lutrovega temeljitega, natančnega in povsod slovečega nemškega prevoda.

Faksimile Dalmatinove Biblije

Pripravila Jana Kvas

LJUDSKO SLOVSTVO

Motivika slovenske slovstvene folklore/ljudskega slovstva

O nastajanju slovstvene folklore (ali ljudskega slovstva) lahko sklepamo le iz pisnih virov, ki pa niso mogli povzeti vseh lastnosti ljudskih pesmi in pripovedi (besedišča, zgradbe, ritma, melodije). Iz pripovednih in pesemskih motivov pa lahko sklepamo na prvotnejše vire snovi, ki dokazujejo prepletanost evropskega prostora.

Številni motivi in njihovi drobci pričajo o **starejših zgodovinskih dobah** in mitoloških usedlinah, ki nas povezujejo z najstarejšimi kulturami: motiv vesoljnega potopa je star tisočletja, znan že pri Babiloncih in Indijcih, pozneje postane znamenit biblijski motiv, pri Slovencih tudi v bajki o Kurentu (glej *Branja 1*) in na drug način pri ribi Faroniki (glej *Branja 1*).

Iz **antike** so prepoznavni znani motivi: motivika Orestovega maščevanja se zrcali v zgodbah in različicah o Rošlinu in Verjanku (glej *Branja 1*), godec, ki gre v pekel reševat svoje drage, spominja na mit o Orfeju in Evridiki (*Goddec pred peklom*), lovec »Sam« iz Rezijske (zakladnice najstarejših ljudskih pesmi), je antični

Polifem, znan iz Homerjeve *Odiseje*. Iz Apulejevih *Metamorfoz* sta v ljudskem izročilu ohranjena *Amor in Psiha*, pa tudi zgodba o efeški vdovi iz Petronijevega *Satirikona* (glej *Branja 1*). Znane so pokristjanjene različice prometejskega mita. Sv. Matija/Luka, ki ubije lastne starše, se uvršča v krog mitov o Ojdipu. Splošno znane so žalik žene, slovenske Sibile.

Iz **prvotne domovine** so naši predniki prinesli bajične pripovedi z božanstvi in bajičnimi bitji, ki so se v številnih narečnih različicah ohranila še dandanes: kresniki, mračniki, vedomci, škopniki, krvavo stegno, bele žene, divji lovci idr. (glej *Branja 1*) Motivi s starejšimi slovanskimi mitološkimi usedlinami so prepoznavni zlasti v obrednih pesmih (*Zeleni Jurij, Kresna*, glej *Branja 1*). S primerjavo etimološko sorodnih besed skušajo raziskovalci odkrivati motivno povezanost zelo oddaljenih dežel.

Iz **srednjega veka** so najpogostejši svetopisemski motivi iz pripovedi o Adamu in Evi, Kajnu in Abelu, Noetu in Abrahamu iz Stare zaveze, iz Nove zaveze pa o Jezusu Kristusu, Mariji in Petru. Pogosto se pojavljajo tudi druge svetopisemske osebe – npr. David, Salomon, Job, Magdalena, Tomaž, Pavel. Načini prevzemanja so različni; od skoraj dobesednega obnavljanja krščanske snovi do povsem svobodnega, večkrat tudi šaljivega preoblikovanja. Ob daljših pripovedih, pravljicah

Kurent

in legendah in legendnih pesmih (*Marija in brodnik*, glej *Branja 1*) so znane tudi krajše oblike, kot so rekla, pregovori, šale idr.

Poleg starokrščanskih motivov so iz srednjega veka poznani tudi motivi, povezani z dejanji in potjo Cirila in Metoda, ki sta leta 867 potovala skozi naše kraje v Rim in oznanjala krščansko vero.

Z zahoda so vplivali tudi motivi o križarskih vojskah, viteštvu, novih redovih, težkem življenju ljudi (*Galjot*). Številne so balade in romance s španskimi motivi (*Mlada Breda*), ki se pozneje prepletejo tudi s turškimi – med njimi npr. balada *Zarika in Sončica*, tragična pripoved o španski kraljici, ki iz ljubosumnosti zastrupi turško sužnjo in po spoznanju, da je umorila lastno sestro, od žalosti umre. Z motivom ugrabitve spominja na balado *Lepa Vida*, njeni izvir je prav tako v sredozemskem kulturnem prostoru (glej *Branja 1*). Iz srednjeveškega obdobja izvirajo tudi pripovedi in pesmi o kralju Matjažu (glej *Branja 1*), nastale po zmagovitem ogrskem kralju Matiji Korvinu – nepogrešljivem liku madžarskega, slovenskega, hrvaškega, srbskega, tudi ukrajinskega, slovaškega in češkega izročila. Njihov odmev je opazen tudi v poznejšem času.

Iz novega veka so številni motivi, povezani s turškimi vpadi na slovensko ozemlje. Znale so t. i. turške romance, ki povzemajo dogodke turškega obleganja Dunaja in njegovo rešitev leta 1683 (*Turki pred Dunajem*, glej *Branja 1*), obsojajo turško nasilje, poudarjajo srečno in večkrat zvičajno rešitev iz turške ječe idr. Mesto je rešil Poljak Jan Sobieski, poveljnik avstrijskih in zavezniških vojsk, v katerih so sodelovali tudi Slovenci.

Obdobje francoske zasedbe slovenskega ozemlja (1797, 1809–1813) je pustilo sledi zlasti v zgodovinskih in šaljivih pripovedih, ki poudarjajo iznajdljivost slovenskih vojakov. Poznejše zgodovinske prelomnice niso več tako bogato oplajale slovstvene folklore, zlasti ne pripovednih pesmi (junaških, zgodovinskih). Izjema so vojaške pesmi, ki so oživiljale stiske mladih fantov in deklet v obeh svetovnih vojnah.

Motivika slovstvene folklore se je v 19. in 20. stoletju sicer širila z drugimi oblikami življenja posameznika in skupnosti, vendar je hkrati postajala bolj naključna in ne več tako značilna za folklorno tradicijo. Živo ljudsko izročilo nadomesti tiskana beseda, človekovo delovanje postane vpeto v nova družbena razmerja, ki ga tudi drugače umeščajo v skupnost, kar pa ne jemlje njegovega pomena tudi sodobnemu človeku. S svojo močjo posredovanja in simboliziranja temeljnih bivanjskih vprašanj doživlja tudi v literaturi, glasbi, likovni in drugih umetnostih pravi preporod.

Neznani avtor: *Beg v Egipt*, 15. stol., Narodni muzej v Varšavi

Godec pred peklom

Pesem se navezuje na antični mit o Orfeju, ki je šel v podzemlje po svojo umrlo Evridiko. Antične usedline se v številnih različicah prepletajo s poganskim in krščanskim izročilom (reševanje duš iz pekla z glasbo). Godec si za plačilo za svoje igranje lahko izbere enega ali več najožjih sorodnikov. Včasih ima pravljичno ime (pobič, deveti mož – žalostni mož, deveti kralj – žalostni kralj), pogosto tudi legendno (sv. Tomaž, sv. Vid idr.) ali junaško – kralj Matjaž. Dandanes je motiv v različnih pesemskih različicah zelo živ in razširjen po Sloveniji, zlasti med Slovenci v Italiji (Reziji), kjer je pesem o godcu Sintilavdiču najbolj razširjena pesem.

Stoji tam polje široko,
po polju steza uglajena.
Po stezi pride kralj Matjaž
in se žalostno drži.
Njega sreča večni Bog:
»Kaj je tebi, kralj Matjaž,
da se tako žalostno držiš?«
»Kaj bi mi ne bilo hudo,
ker meni že prav dolgo let
mati moja mrtva leži
in duša ji v peklu gori!«
»Nič ne maraj, kralj Matjaž!
Le pojdi na sejem lep,
si kupi lepe goslice
in pred peklom zaigraj.
Ko zaigral boš note tri,
bo tebe vprašal satan vrag,
kaj ti bo za plačilo dal.
Ti pa le njemu odgovori,
da si boš plačilo sam jemal!«

Gre kralj Matjaž na sejem lep,
si kupi lepe goslice
in pred peklom zaigra.
Ko zaigra note tri,
vpraša njega satan vrag,
kaj mu bo za plačo dal.
Kralj je pa tako dejal,
da si bo sam plačilo izbral.
On prime mater svojo,
jo prime za belo roko
in pelje jo iz pekla žarečega.
Kakor hitro jo ven spravi,
tako hitro mati pravi:
»Nesrečen bodi, pekel ti,
boš zdaj moral prazen bit!«
Komaj mati spregovori,
že nazaj v pekel zleti.
»Nesrečen bodi, jezik ti,
da nisi mogel tiho bit,
zdaj na veke gorela boš,
zdaj na veke trpela boš!«

(Povzeto po Slovenska slovstvena folklor, spremna beseda M. Stanonik, Zbirka Klasje, DZS 1999; drugi viri – M. Kropelj: Od ajda do zlatoroga, Slovenska bajeslovna bitja, Mohorjeva družba 2008; Slovenske ljudske pesmi, Pripovedne I, spremna beseda M. Terseglav, DZS 2005; Z. Šmitek: Mitološko izročilo Slovencev, Svetinje preteklosti; študentska založba 2004.)

Pripravila Majda Degan Kapus